

տակները, կը ցուցնեն ապրելու իրենց հաստատուն կամքը: Ազգայնամոլութիւնը չէ, — ուստի կը խորշիմ ես, — այլ խոր համոզում մը, որ կը ստիպէ զիս պնդել՝ թէ այդ ազգերէն մին է Հայն ալ: Գեղեցիկ են այս յորելեանները, այս յիշատակութիւնը հին փառքերու. բայց չեն բաւեր ապահովելու մեր ներկայ և ապագայ փառքերն ալ, եթէ թարմ չպահուին այն արմատներն՝ ուստի բուսան անցածները, եթէ ուղիղ չընթացուի այն ճանապարհներէն՝ որ կը տանին այդ պարծանաց:

Մեր նախնեաց անվկանդ հաւատքը, ջերմ բարեպաշտութիւնն և աստուածատուր պատգամաց պատկառանքն եղան՝ որ փրկեցին մեր ազգը կորնչելէ. տեսնե՞ք զայս: Առանց Աւետարանին չկայ և ոչ ճշմարիտ քաղաքակրթութիւն. և այլակրօն ազգերն անգամ զարգանալու համար՝ կը ջանան հետեւիլ այսօր քրիստոնէական քաղաքակրթութեան՝ որ արեւմտեան ալ կը կոչուի, ապտակելով քրիստոնեայ ազատասիրտները: Դարձեալ՝ ամէն պետութիւնը և ազգեր ունեցան իրենց մեծութիւնը, ապա անկումն ու մահը: Եւ երբ ատուր պատճառն որոնենք, կը գտնենք ան-

վրէպ անոնց բարոյական — արդի լեզուով՝ աւետարանական բարոյականի — քայքայման մէջ: Իսկ քայքայումը կը սկսի անհատական կենաց մէջ, և կ'անցնի ազգերուն՝ որ նոյն անհատներէն կազմուած են:

Մեր ազգին մէկ մասին ընթացքին մէջ եւս անձկութեամբ կը նշմարեմ այսօր դէպ ի նախամիսրոպեան շրջանի քրիստոնէութիւնը վերադարձի մ'երեւոյթներ. այն անուանական քրիստոնէութեան, որ մեր ցեղին յուղարկաւորութիւնը պիտի պատրաստէր՝ եթէ չբարեփոխուէր: Ազգասիրութիւն, շինարարութիւն, հայ եկեղեցի՝ ծէս կամ լեզու, գեղեցիկ՝ բայց տկար և անբաւական նեցուկներ են մեր ազգապահութեան, եթէ պակսի Աւետարանի «հուրն» կենդանի, որ կը մաքրէ, կը զօրացնէ և կը պահէ: Կը մաղթեմ՝ որ այս յիշատակաց արժանի յորելեանը՝ որ կը փակուի, իսկան մը լինի մեզ՝ վերաբարձելու մեր հարց շնչած ու երգած այդ հոգեկան հուրը մեր մէջ, և մեր սրտերուն և ընկերական կենաց մէջ ամրապնդէ Աստուծոյ թագաւորութիւնը, ի ստոյգ բարգաւաճութիւն և ի յաւերժութիւն մեր սիրելի և պանծալի Ազգին:

Հ. Վ. ՀԱՅՈՒՆԻ

ՆՄՈՅԾ ՄԸ ՅՈՎ. ՀԱՆՆՈՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՀԱՅ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ ԲՆԱԳՐԷՆ ՈՒՆԵՑԱԾ ՏԱՐԵՐԱԿՆԵՐԷՆ

ԱՐԴԿԱՅԻՆ ոչ մէկ գործ, մանաւանդ երբ ընդարձակ և բազմակողմանի է, չի կրնար բացարձակ կատարելութեամբ օժտուած ըլլալ:

Հետեւաբար «Թարգմանութեանց թագուհին» երկնող և արդիւնաւորող մեր պաշտելի Նախնեաց հսկայ գործը իր իսկական արժանիքն ու փայլը չի կորսնցրեր անշուշտ՝ եթէ մեծամեծ առաւելութեանց հետ մատնանիշ ընենք նաեւ անոր մէջ սրբագրելի կէտեր. մանաւանդ թէ նոյն ինքն մեր Թարգմանիչներու նպատակին համաձայն և անոնց գործին կատարելութեան օժանդակող աշխատութիւն մըն է երեւան հանելը այն զանազանութիւնները՝ որոնցմէ ոմանք նուազ, ուրիշներ աւելի կարեւորութիւն մ'ունին բնագրին հարազատ իմաստին մէջ թափանցելու համար:

Ու է թարգմանութեան մը հիմնական և անհրաժեշտ յատկութիւնը պէտք է ըլլայ ճշգրիտ և առարկայական ներկայացումը բնագրին իմաստներուն. բայց Ս. Գրքի թարգմանութեան մէջ բաւական չի համարուիր և չի գոհացներ միայն զաղափարի ճշգրտութիւնը, այլ կը պահանջուի աւելի մերձաւոր և հաւատարիմ հետեւողութիւն մը թէ՛ բացատրութեանց և թէ՛ նոյն իսկ բառերու նշանակութեանց մէջ: Չեմ ըսեր սակայն ստրկական վերածում մը սկզբնազիր օրինակին, ինչպէս լաւ կ'ըսէ Եւսեբիոս Եմեսացին ալ¹, անտեսելով թարգմանող լեզուին բանաւոր կամ արդար ազատութիւնը և յատկաբանութիւնները, ինչ որ նպատակէ դուրս, անարժէք և պախարակելի գործ մը պիտի ըլլար: Աստուածաշունչի թարգմանութեան նկատմամբ եղած այս յատուկ խստապա-

հանջութեան պատճառը կը հիմնուի այդ գերազոյն գրքին սրբազնութեան և հեղինակութեան վրայ. որովհետեւ անոր ոչ միայն իմաստը այլ նաեւ իւրաքանչիւր նախադասութիւնները և զանոնք կազմող բառերն աստուածային են՝ և հետեւաբար գերմարդկային հեղինակութիւն մ'ունին Գրիստոսի Եկեղեցւոյն համար:

Մեր սուրբ և աստուածարեալ Նախնիք այս պահանջներուն կատարեալ և արդիւնեղէս շատ աւելի լուրջ գիտակցութեամբ և ըմբռնումով ձեռք զարկեր են բովանդակ Աստուածաշունչի և անոր իւրաքանչիւր մասերուն թարգմանութեան. ապացոյց՝ անոնց տաժանելի ճանապարհորդութիւնները օտար երկիրներ, ուսանելու, հմտանալու, որոնելու և գտնելու վախճանով Ս. Գրքի լաւագոյն և հաւատարմագոյն յոյն ձեռագիրներ, փոխանակելու համար յետոյ զայն ասորւոյն վրայէն նախապէս կատարուած նուազ վստահելի թարգմանութեան հետ: Մարդ կը զմայլի Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի ծրագրին անթերի իրագործման համար ձեռք առած նախազգուշութիւններուն, աշակերտներու ընտրութեան և հետաւոր ու մերձաւոր պատրաստութիւններուն վրայ. անոնց գործի ընթացքին տուած առաջնորդութեան և ըրած խղճամիտ պրպտումներուն, ողջամիտ դատաստաններուն և անորակելի ջանքերուն վրայ: Թէպէտ ուրիշ մանրամասնութիւններ, — թէ ի՞նչ ոճով արդեօք և ո՞ր ձեռագիրներու հետեւողութեամբ կամ ընտրանօք, ո՞ր թարգմանիչներու ձեռքով և նման պարագաներ —, անստուգութեամբ

1. Տե՛ս «Թարգմանչապ»ի ներկայ թուին մէջ, էջ 347.

մը պարուրուած են, այսպիսի սակայն որոշ և վստահօրէն կրնանք հետեցնել մեր Ե. դարու գրիչներու պատմածներէն որ լաւագոյն կերպով և արժանավայել

Հայկական Գրչագիրք

Մանգրն. Ս. Ղազարոս

ՍԿԻՋԲՆ ԱԻԵՏ. ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ
21. — Աւետարան Թ. 141, ԺԲ-ԺԳ Դար
DEBUT DE L'EV. DE St. JEAN
Tetraevangile, N. 141. XII-XIII Siècle

լեզուով Աստուածաշունչը հայերէնի վերածելու համար ամէն ճիգ և զոհողութիւն, — ըլլայ նիւթական ըլլայ բարոյական —, անխնայ թափուած են։ Ուստի այսօր ոչ մէկ բանաւոր հիմ կամ պատճառ ունինք մեր սուրբ Թարգմանիչներու անձին կամ խնամքին պակասին վերագրելու այն զանազանականները կամ չնչին թելութիւնները որոնց կը հանդիպինք հայ

1. Աստուածաշունչ մատեն Հիւ եւ նոր կտակարանաց, ըստ ճշգրիտ Թարգմանութեան նախնեաց մերոց՝ ի հելլենական հաւատարմագոյն բնագրէ ի հայկական

Թարգմանութեան մէջ։ Մերինն տարբեր ընթերցումները մասամբ մը, բնական է, կախումն ունին յունական այն տիպար — օրինակէն կամ օրինակներէն՝ զորս առջեւինն ունէին Թարգմանիչները, բայց մեծաւ մասամբ ձեռագիրներն ընդօրինակողներու մարդկային տկարութեան, անուշադրութեան և երբեմն նաեւ անհոգութեան վերագրելի են։ Փոխանակ անցեալին մէջ Թաղուած յանցաւորներուն խուզարկութեան նուիրելու մեր վաստակն ու ժամանակը, աւելի օգտակար և արդիւնաւոր պիտի ըլլայ զանոնք յատկացնել՝ Թաղումէ յարուցեալ և կորուստէ փրկուած ձեռագիրներու քննութեան։ Ուստի մեզի կը մնայ անկողմնակալ և արդար հոգւով քննել լաւագոյն համարուած հայ ձեռագիրները և անոնց տարբերակները՝ ներկայացնելով Աստուածաշունչի հայերէն Թարգմանութեան 1500 ամեակի առթիւ համառօտ և մասնական նմոյշ մը աշխատութեան, ուր մեր նպատակն է բաղդատել Յովհաննու Աւետարանին հայ Թարգմանութեան քանի մը գլուխ միայն յոյ բնագրին և տարբերակներուն հետ՝ շանալով ցոյց տալ մերինն անկէ ունեցած շեղումները։

Տպագրուած հայերէն աւետարաններու մէջէն յարաբերաբար ընտրելագոյնն էր, զոր միշտ աչքի առջեւ ունեցանք, Հ. Յովհաննէս Ձօհրապեանի քննական և բաղդատական հրատարակութիւնը՝, միակը մինչեւ ցարդ իր տեսակին մէջ, թէպէտ ոչ կատարեալ և ոչ ալ այժմեան դարուս պահանջներուն համապատասխանող։

Այս վերջին պակասը սակայն կարելի եղածին չափ դարմանելու համար մի առ մի և մանրակրկիտ կերպով բաղդատեցինք մաս մը այն հնագոյն և հեղինակաւոր հայ

բարբառ, Կորոզապէս ի Լոյս ընծայեալ յընտրեալագոյն գրչագիր գաղափարէ, հմմտ. այլ եւ այլ օրինակաց բաժ. ի չորս հատորս. Վենետիկ. Ս. Ղազար. 1805։

գրչագիրներէն որոնք վանքիս ձեռագրատան մէջ ուշ մտած ըլլալով անձանթ մնացած են Ձօհրապեանին։ Ասոնց կարգէն է զլիաւորապէս Մլրէ Թագուհոյն հոյակապ Աւետարանը, մագաղաթեայ երկաթագիր Թ. կամ Ժ. դարուն¹, և ուրիշ փոքրադիր Աւետարան մը գրութեան ժամանակի որոշ յիշատակարանով ԺԲ դարուն ի թուին Հայոց Ո—Քս—ի 1151. մաքուր մագաղաթի վրայ, մանրիկ երկաթագրերով և երբեմն լուսանցքներուն վրայ հնագոյն աւետարաններու կամ Թարգմանութեան տարբերութիւններով։ «Գաղափարուած է, ըստ Հ. Բարսեղի, հնագոյն, ընտիր և լաւ օրինակէ մը»²։ Գծրախտաբար ուրիշ փոքր մասերու հետ, պակաս է նաեւ Յովհաննու աւետարանէն Ա. գլ. համար 1-43։ Աչքի առջեւ ունեցանք նաեւ տպագիր՝ Աւետարաններէն Ոսկանեանն և Բագրատունեանը։

Աւետարաններու յոյ բնագրի ընտրութեան հարցը, իր մանրամասնութեան մէջ միայն, դեռ լուծուած չըլլալով ինչպէս նաեւ անոնց ամենահին ձեռագիրները ուսումնասիրող և դասաւորել ուզող—ըլլայ կաթողիկէ, ըլլայ բողոքական—քննադատներուն կարծիքները և դատաստանները իրարմէ տարաձայն ըլլալով, կարելի չէր բնագրի բացարձակ ստուգութիւն ունենալ. մանաւանդ երբ նկատի առնուի գրեթէ 4000-ի հասնող — հատակոտոր կամ ամբողջական — յոյն գրչագիրներու թիւը։ Խոհեմութիւն էր մեզի հետեւիլ վերջեւս Հռոմայ Սուրբ Գրքի Հաստատութենէն քննական և տարբերակներու խնամոտ և

ողջամիտ ընտրութեամբ հրատարակուած Նոր կտակարանի հատորին³. ուր, տարբերակներու բաժնին մէջ ամէն անգամ և ըստ կարելոյն ճշգրութեամբ նշանակուած են մեր հայերէն Թարգմանութեան ալ տարբերակները՝ ինչ որ մեզի ալ մեծապէս նպաստեց։ Ասոր հետ աչքի առջեւ ունեցանք Vulgata—ն, Nestle—ի հմտալից հրատարակութիւնը⁴ ինչպէս նաեւ Vigouroux—ինը⁵, և քանի մը մեկնութիւններ։

ԱԻԵՏԱՐԱՆ ԸՍՏ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Համար 18. — Հայերէնն ունի. «ՉԱստուած ոչ ոք ետես երբեք բայց միածինն որդի», մինչդեռ յոյն լաւագոյն ձեռագիրները ինչպէս Վատիկանեան—ը (== B) Գ. դարու՝ որ ամենէն ընտիր համարուածն է, նոյնպէս Սինէականը (N) Գ. կամ Ե. դարու և ուրիշ հնագոյն օրինակներ որոնց կը հետեւին լաւագոյն առձեռն հրատարակութիւնները, ինչպէս Nestle, Merk, ունին պարզապէս «μονογενὴς Θεός» = Միածին Աստուած առանց Օ յօդին և սկիզբի «բայց» ինչ և փոխան «ὁ υἱός» ի = որդի՝ «Θεός» կը դնեն⁶։ Հայերէնին, սակայն, համապատասխանող յոյն ձեռագիրներ չեն պակսիր. Վուկաթան ալ «unigenitus filius» ունի։

22. — ա. Հայը «իսկ աստ մեզ» ունի փոխանակ յոյնին «ἐἶπεν οὖν αὐτῷ» = ասեց զնա բացատրութեան։

բ. Նկատելի կէտ մ'է նաեւ յոյնին «δὲ»

1. Տե՛ս «Մայր ցուցադ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին Միլիթարեանց ի Վենետիկ» (Ա. հտ.) Հ. Բարսեղ Սարգիսեան. Վենետիկ. Ս. Ղազար. 1914, էջ 374-391. ուր յարգելի բանասէր հայրը կ'ուզէ ցուցնել թէ ան գրուած ըլլայ շուրջ Քրիստոսի 850 թուականին, և այսպէս ան կը դառնայ հնագոյն քան Լազարեան ձեմարանինը (887)։

2. Անդ էջ 746-747 Աւետարան Ղ.Գ.

3. Novum Testamentum graece et latine. Apparatu critico instructum edidit Augustinus Merk, S. I. Roma. Inst. Bibl. 1933.

Հրատարակիչը գրքին յառաջաբանին մէջ համառօտիւ կը խօսի նաեւ հայերէն նոր կտակարանի և անոր ար-

ԲԱԶՄԱՎԵՊ — ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ-ՆԵԿԵՏԵՄԵՐ 1935

մէքին վրայ, Ներկայիս նաեւ սոյն գրքին Բ. տպագրութիւնն ալ եղած է։

4. Novum Testamentum graece. Cum apparatu critico curavit D. Eberhard Nestle, novis curis elaboravit Erwin Nestle— Ed. 14a Stuttgart. 1930.

5. La Sainte Bible Polyglotte. Par F. Vigouroux. Nouveau Testament, Tome VII. Paris 1908.

6. Θεός ընթերցման ընտիր և հարազատ ըլլալուն փաստերը տես՝ P. M. J. Lagrange «Évangile selon S. Jean» 3ième édit. Paris. 1927. էջ 26-7.

μεν» = տապալար — որ մեր ձեռագիրներէն ունենց մէջ «տապալար» — փոխառած է և այս ձեռն է որ նախընտրուած է ընդհանրապէս հրատարակուած աւետարաններու մէջ, ինչպէս Չօհրապեանի՝ որ իր տարբերակներուն մէջ «տապալար» ալ կը դնէ, և Բագրատունեանի մէջ: Մլքէինը և ուրիշ ընտիր ձեռագիրներ ունին «տապալար», ինչ որ բաւարար փաստ մ'է այս ձեռնին հնուութեան և հարազատութեան:

26. — Յոյն լաւագոյն գրչագիրներն ունին «ἐγὼ βαπτίζω ἐν ὕδατι» = ես մկրտեմ ջրով կամ ի ջուր, նոյնպէս նաեւ լատինը: Հայ աւետարանները՝ առանց բացառութեան՝ «ես մկրտեմ զձեզ» կը դնեն, համաձայն ուրիշ քանի մը յոյն ձեռագիրներու «ὕδατος»-ին:

28. — ա. «Այս ի Բերաբայ եղեւ». Այսպէս Մլքէ, Նանայի մեկնութիւնը՝ և բոլոր հայ օրինակները հետեւելով Որոգինէսի, որ այս ընթերցման սկիզբ տուողն է, և ուրիշ յոյն հետագայ ձեռագիրներ: Ընդհակառակն յոյն հնագոյն և ընտրեւագոյն գրչագիրները. ինչպէս BS²AC եւն, Վուլկաթան, Բեշիթթան ունին «Βηθανια» որ ըստ լաւագոյն մեկնիչներու ուղիղն և միակ պատմականն է՝ քան «Βηθαβαρα» կամ «Βηθεβαρα» կամ «Βηθαβαβα» ձեւերը: Lagrange՝ մանրամասն կերպով կը գրէ այս զոյգ անուններուն վրայ և Որոգինէսի ընթերցման մասին կ'ըսէ թէ արդէն Որոգինէսի ժամանակէն իսկ անդր-Յորդանանեան Բեթանիայէն ոչ մէկ յիշատակ մնացած էր՝, և ատոր համար իսկ է որ նոյն ինքն Որոգինէս Բեթարա կը

դնէ, աւելցնելով նաեւ թէ մի և նոյն վայրը կրնար կրկնանուն ըլլալ, ուստի և Բեթանիան կոչուէր Բեթարա՝, անշուշտ ոչ այն ատեն երբ Յովհաննէս իր աւետարանը կը գրէր:

բ. Սոյն համարին մէջ հայը բնագրին «ὅπου ἦν ὁ Ἰωάννης βαπτίζων» — ի դիմաց կը դնէ «ուր երեւ Յովհաննէս և մկրտեէր», փոխանակ «ուր Յովհաննէս մկրտեէր»: Ոչ մէկ յոյն ծանօթ տարբերակ չկայ հայերէնի այս երկու փոքր յաւելումներուն համապատասխանող:

35. — Չանց եղած է բոլոր մեր ձեռագիրներուն մէջ բնագրին «παλιν» = դարձեալ, (միւսանգամ — տեւ Գլ. ԺԲ. 39) մակբայը ինչ որ Աւետարանին իմաստին յատուկ պարագայ մը կ'աւելցնէ. այսինքն Յովհ. Կարապետի սպասման անձուկը և շարունակութիւնը: Vigouroux իր թարգմանութեան մէջ «de nouveau» կը դնէ, Lagrange սակայն այդ բացատրութեան չի հաւանիր և «encore» — ու կ'ուզէ նշանակել:

36. — Աւելորդ է հայերէնի «Քրիստոս» բառը՝ որ չկայ յոյն բազմաթիւ ընկեր ձեռագիրներուն մէջ. ինչպէս նաեւ Նանայի օրինակին մէջ:

42. — ա. Հայերէնը «ἵνα γέν» — ի առջեւ, յոյժ սակաւաթիւ յոյն գրչագիրներու համաձայն, «ὅπου» = սա մըն ալ կ'աւելցնէ. իմաստի պահանջ մը գուցէ զգալով:

բ. B S W և ուրիշ ձեռագիրներ, որոնց կը հետեւին Merk, Nestle, Lagrange, կը դնեն «Σίμων ὁ υἱὸς Ἰωάν»

Բեթարա՝ զԲերանիս անունով, զգեալն Ղազարոս որ է մերձ Երուսաղէմ: Անդ. էջ 31.

4. Անդ. էջ 38.

5. Dès le temps d'Origène tout souvenir de Béthanie au delà du Jourdain avait disparu, si bien qu'il a lu Béthabara (R. B. 1895, էջ 502 եւն):

6. Le même lieu pouvait se nommer Béthabara, maison de passage.

7. Անդ. էջ 35. ծանօթ. 1.

1. Նանայի Ասորոյ վարդապետի մեկնութիւն Յովհաննու աւետարանին. Վենետիկ. Ս. Ղազար 1920. (հրատ. Հ. Բ. Չրաքեան). տե՛ս «Թանգարան հայկ. հին և նոր գրութեանց», շարք Է:

2. Merk իր հրատարակութեան մէջ, տպագրական զիւրութեան համար, Սինէական Ձ ձեռագիրը S-ով կը նշանակէ. մենք եւս նոյնը կը գործածենք յօդուածիս ընթացքին:

3. Հետաքրքրական է որ Նանա ասորին ալ այս համարին բուն մեկնութեան մէջ հարազատ ձեւին կ'ակնարկէ երբ կը գրէ. «Գտաք զարձեալ յաւրինակի ուրեք,

vous» = «Սիմոն որդի Յովհաննու» ոչ Յովհաննու. բայց Վուլկաթան մերինին նման է «filius Jona»: Երկու անուններն ալ սակայն հաւանաբար առերեւոյթ տարբերութիւն մը միայն ունին և սեմական մէկ անունն զիմաց հաւասարապէս կը դրուին: Lagr. կը գրէ թէ հաւանօրէն Ἰωάννης համագոր նկատուած էր Ἰαννί — ի, ինչպէս էր ՌՅՂ՝ — ի, որ աւելի գործածական անուն մ'էր:

49. — ա. B և W և ուրիշ ձեռագիրներ՝ որոնց կը հետեւին հրատարակիչները՝ պարզապէս կը դնեն «ἀπεκρίθη αὐτῷ Ναθαναήλ» = Պատասխանի ետ Նաթանայէլ: Մինչդեռ մնացած օրինակները յիշեալ նախադասութեան վրայ կը յաւելուն չալ λέγει = և ասէ. վերջիններուն կը հետեւի մերինը:

բ. Չօհրապ և Բագր. մեր ձեռագիրներէն կ'ընտրեն «ղու ես որդի Աստուծոյ» ընթերցումը, ինչպէս է նաեւ Մլքէ. մինչդեռ նախընտրելի է, բնագրին «ὁ υἱὸς» — ի համաձայն արդէն իսկ մեր ուրիշ ձեռագիրներու և Նանայի՝ մէջ դրուած «որդի Աստուծոյ» յօդով որոշուած ձեւը: Ընդհակառակն հայերէնը «Թագաւորն իսրայելի» կը դնէ, ինչ որ յոյն լաւագոյն ձեռագիրներու մէջ առանց յօդի է:

ԳԼՈՒԽ Բ.

6. — Բնագիրը Կանայի հարսանիքի թաւ կոյկներուն մասին կ'ըսէ. «ἦσαν δὲ ἐκεῖ λίθιναι ὑδρίαι ἕξ κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν Ἰουδαίων κείμεναι» = «Անդ էին թակոյք կձեայք վեց՝ կարգադր (կղեւոր) ըստ սրբութեանն Հրէից»: Վուլկ. ալ «κείμεναι» — ի համապատասխան կը դնէ «positae». Lagrange կը թարգմանէ «six

1. Ἰωάννης était peut-être un équivalent admis par Ἰαννί, comme il l'était pour ՌՅՂ, nom beaucoup plus fréquent. Անդ. էջ 48.

2. Անդ. էջ 40.

3. Անդ. էջ 46.

4. « Nous lisons αὐτοῦ après ἀδελφοί avec T

urnes... disposées...» մինչդեռ Vigouroux «préparées» ունի: Հնագոյն ձեռագիրներէն միայն Սինէականն է որ զանց կ'ընէ «κείμεναι» — և որուն համաձայն է հայը:

12. — ա. Հայերէնի «էջ Յիսուսի Կափառնաու» — ին Յիսուս անունը չկայ յոյն ոչ մէկ ձեռագրի մէջ. մինչ հայ հնագոյն գրչագիրներն իսկ (Մլքէ, ՂԴ. և այլք) և Նանա՝ ունին զայն: Չօհրապ ալ՝ հակառակ որ իր տիպար-օրինակին մէջ կը պակսի Յիսուս անունը՝ ճիշտ այս պարագայիս կը շեղի իր բնագրէն դնելով «Յիսուս» համաձայն միւս մեր գրչագիրներուն:

բ. Merk և Nestle զանց ըրած են նաեւ իրենց հրատարակութեան մէջ, հետեւելով B L T (Ե. դար) և ուրիշ ձեռագիրներու, սոյն համարին «եղբարք իւր» — ին «իւր» — ք, պարզապէս դնելով «καὶ οἱ ἀδελφοί». այսպէս ունի նաեւ Նանա Ասորի: Այս թերին թէպէտեւ չնչին՝ բայց անարժէք չէ, այն աստիճան որ Lagrange յատուկ կերպով կը պաշտպանէ «ἀδελφοί αὐτοῦ» = եղբարք իւր, ընթերցումը:

գ. Կը պակսի հայերէնի նոյնպէս նաեւ Նանայի մէջ, «էջ Յիսուսի Կափառնաու», ինքն և մայր իւր և եղբարք իւր — էն վերջը յոյնին դրած «καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ» = և աշակերտք իւր յաւելուածը: Հոս ալ դարձեալ հիներէն Սինէականն ու W ձեռագիրները համաձայն են հայերէնին:

դ. Համարիս վերջ բնագրին ընտրեւագոյն օրինակներն և հրատարակութիւնները կը դնեն «καὶ ἐκεῖ ἔμειναν» = և անդ յիմեի. փոխան հայուն եզակի «և անդ յիմեի» ձեւին:

15, 16, 17, 23, 24. — Պարզապէս

(այսինքն Tischendorf) contre HSV (= Hort. Soden, Weiss?) qui suivent B L T. ace Ox² Or.; l'omission est plus élégante, mais plus suspecte par là même de correction». Lagr. — ի ընթերցումը կ'ընտրէ նաեւ Vigouroux.

յիշատակելի են, հայ թարգմանութեան յոյն զանազան ձեռագիրներէն կախումն ունենալը ճշգրիտ համար, այս բոլոր համարներուն մէջ նշմարուած իմաստի նկատ-

յօղի, դերանուան և բայերու ձեւին վերաբերալ: Նոյնպէս նաեւ յաջորդ Գլխէն (Գ.) 1 և 3 համարներուն տարբերակները:

ԳԼՈՒԽ Գ.

4. — Եզական և խակապէս հետաքրքրական է Զօհրայի հետեւած հայ ձեռագիր¹ օրինակին դրածը որ յոյն «πῶς δύνανται ἀνθρώποι γεννηθῆναι γέροντων» —ին դիմաց ունի «Զիմրդ կարէ մարդ ծնանել որ ծնեալն իցէ» (փոխանակ «որ ծերն իցէ»²—ի). այսպէս ունի նաեւ Նանա Ասորի իր մէջ բերած օրինակին մէջ³: Ստուգելի կէտ մըն է արդ՝ թէ արդեօք Զօհրայի ձեռագիրը կախում ունի՞ Նանայէն և կամ նոյն ինքն Նանա ո՞ր և է հնագոյն օրինակէ՞ մ'առած է իր տարբերակը՝ թէ իր հանճարեղ գիտն է: Իմաստի տեսակետով «որ ծնեալն» —ը աւելի բնական և ազդեցիկ ոճով կը թուի արտայայտել Նիկողեմոսի հակադրութիւնը. սակայն կը խոստովանինք որ ծանօթ բոլոր յոյն ձեռագիրներու, հրատարակութիւններու և կամ թարգմանութիւններու մէջ ո՞ր և է նշմար չի գտնուիր հայերէնի այս ձեւին. մանաւանդ թէ մեր ալ լաւագոյն գրչագիրները, ինչպէս ՄԼԵՏ, յիշեալ ՂԴ ձեռագիրը և ուրիշներ, ինչպէս նաեւ Բագրատունի ըստ յոյնին «որ ծերն իցէ» ունին:

12. — Համարիս սկիզբի «իսկ արդ» —ը հայերէնը միայն ունի, զուցէ թարգմանիչը իրարու հետ սերտ կապ ունեցող զոյգ նախադասութիւնները

Հայկական Գրչագիրք

Մանգրն. Ս. Ղազարու.

ՍԿԻԶԲՆ ԱԻԵՏ. ՄԱՐԿՈՍԻ
22. — Աւետարան Թ. 888, ԺԲ-ԺԳ Դար
DEBUT DE L'EV. DE St. MARC
Tetraevangile N. 888, XII-XIII Siècle

մամբ չնչին տարբերակները. ինչպէս եզակի—ի և յոգ.—ի, եւ—ի, ապա—ներու,

1. Ասոր մասին ինքը Զօհրայ իր «Նախաբանութեան» մէջ կը գրէ. «Առաջինն ի գրչագիրս գոր եւ ընտրեցաք մեզ տիպ գաղափարի էր ի սկիզբն ԺԴ. դարու առ ԶԿԸ թուականու գրեալ ի մեծ քառաձալ ասացեալ դիրս՝ երկիշեան, բոլորագիր» են. Անդ. հտ. Ա. էջ 10:

2. Զօհրայ ծանօթ է նաեւ այս ձեւին որովհետեւ այս չորրորդ համարին իրրիւ տարբերակ կը դնէ այսպէս. «ոմանք. ծնանել որ ծերն իցէ». հտ. Գ. էջ 187.

3. Անդ. էջ 52.

շաղկապելու համար աւելցուցած ըլլայ զանոնք:

13. — Յոյն քանի մը հնագոյն ձեռագիրներու մէջ, որոնց կը հետեւին Merk և Nestle, չկայ համարիս վերջը դրուած $\delta \omega \nu \epsilon \nu \tau \omega \sigma \upsilon \rho \alpha \nu \phi$ — «որ էն յերկինս» յաւելուածը որ սակայն աւելի յաճախուած է, որովհետեւ ոչ միայն բազմաթիւ հայ ձեռագիրներու և հրատարակութեանց այլ նաեւ Ասորականի, Վուլկաթայի և ուրիշ թարգմանութեանց մէջ, ինչպէս նաեւ Նանայի բով ալ կը գտնուի. բայց ամէնէն աւելի հեղինակութիւն կը կազմեն և յիշեալ յաւելուածը կ'արդարացնեն յոյն ընտիր և հին ձեռագիրներ՝ որոնց կը հետեւի Vigouroux և տարակոյսով մը նաեւ Lagrange¹:

Գիտելի է սակայն որ, ըստ Զօհրայի, մեր ձեռագիրներէն ոմանք եւս առանց «որ էն յերկինս» յաւելուածին են:

Կարեւոր կը համարինք անդրադառնալու հոս՝ որ այս և նման հայ տարբերակները, որոնք նաեւ բնագրին ալ են և յինքեան անստույգ, կը նշանակենք ոչ իրրիւ մեր թարգմանութեան թերութիւն մը այլ լոկ ի գիտութիւն և երբեմն նաեւ իրրիւ առաւելութիւն և փաստ:

15. — ա. Յոյն ընտրեւագոյն ձեռագիրները B, W և ուրիշներ ունին « $\epsilon \nu \alpha \pi \alpha \varsigma \delta \pi \iota \sigma \tau \epsilon \varsigma \omega \nu \epsilon \nu \alpha \upsilon \tau \omega \epsilon \chi \chi \eta \zeta \omega \gamma \alpha \lambda \omega \nu \iota \sigma \nu$ » «զի ամենայն որ հաւատայ, ի նմա ընկալցի զկեանս յաւիտենականս»: Այս լաւագոյն ընթերցման կը հետեւին մեր ստէպ յիշած հրատարակիչները բաց ի Vigouroux — էն որ համաձայն՝ մնացած յոյն ձեռագիրներուն՝ $\epsilon \nu \alpha \upsilon \tau \omega$ —ի տեղ կը դնէ $\epsilon \lambda \varsigma \alpha \upsilon \tau \omega \nu$ —ի նա, ինչպէս ունին նաեւ բոլոր հայ օրի-

1. «Nous lisons non sans hésitation $\delta \omega \nu \epsilon \nu \tau \omega \sigma \upsilon \rho \alpha \nu \phi$ (TV), car l'omission (HS) nous paraît trop exclusivement égyptienne (N BLT 33 boh. sah. Cyr). Անդ. էջ 80. Եւ համարիս մեկնութեան վերջերը կ'աւելցնէ. «On peut croire néan-

նակները և Վուլկաթան: Երկու տարբեր ընթերցումները սակայն իմաստի ալ տարբեր նրբերանգներ կու տան, որովհետեւ եթէ $\epsilon \nu \alpha \upsilon \tau \omega$ կարդանք՝ պէտք է զայն

Հայկական Գրչագիրք

Մանգրն. Ս. Ղազարու.

ՍՈՂՈՄՈՆ ԹԱԳԱՒՈՐ
23. — Գիրք Սողոմոնի. Թ. 3761, ամ գրչ. յետ 1260ի
SALOMON
Livres de Salomon, N. 3761, après l'an 1260

զուգենք $\epsilon \chi \chi \eta$ —ին հետ, որով, կ'ըլլայ «ի նմա ընկալցի...» իսկ եթէ $\epsilon \lambda \varsigma \alpha \upsilon \tau \omega \nu$ կարդանք, հարկ է նախորդ $\pi \iota \sigma \tau \epsilon \varsigma \omega \nu$ —ի հետ միացնել — «հաւատայ ի նա» են²:

moins que la difficulté de placer au ciel qui parle à Nicodème a déterminé l'omission de $\delta \omega \nu \epsilon \nu \tau \omega \sigma \upsilon \rho \alpha \nu \phi$ dans la tradition égyptienne»... Անդ. 81.

2. Տ՛ա Lagrange. էջ 82.

բ. Ոսկան և Բագրատունի միայն, համաձայն քանի մը յոյն և հայ ձեռագիրներու և Վուլկաթային, այս համարին մէջ «հուշատայ ի նա» — էն վերջ կ'աւելցընեն նաեւ «մի՛ կորիցի, այլ», ինչ որ անհարազատ և յաջորդ համարին ազդեցութեամբ ներմուծուած կը համարուի: Մըքէ, ՂԴ ձեռագիրը և Ձօհրապի օրինակները, բաց ի մէկ հատէն, չունին այս յաւելումը, նոյնպէս նաեւ Նանա:

18. — «Որ հաւատայ ի նա՝ ոչ դատաւարտեսցի, և որ ոչ հաւատայ ի նա...»: Երկրորդ «ի նա» — ն, որ հայ բոլոր ծանօթ ձեռագիրներուն մէջ կը գտնուի, աւելորդ կը կոչուի մ'է և յոյն յետին (ժ.Բ. դար) ձեռագիրներուն մէջ միայն կը նշմարուի: Հին գրիչներէն Տերտուղիանոս, ասորի — սինէական թարգմանութիւնը և Նանան ալ ունին զայն. հաւանաբար հայերէնին կրկնութիւնը կախումն ունի ասորականէն¹:

24. — Յոյն բոլոր օրինակները ունին. «ὁὐπω γὰρ ἦν βεβλήμενος εἰς τὴν φυλακὴν ὁ Ἰωάννης» = «Զի չեւ եւս էր արկեալ Յովնանեւ ի բանտ» անորոշ ձգելով նախադասութեան տէր — բային, մինչդեռ բացի Ձօհրապիցէն նաեւ մեզի ծանօթ հայերէն բոլոր հին և նոր ձեռագիրները և Նանա, ունին «արկեալ էր զՅովնանէս». հոս այս գ—ն՝ բային ներգործական իմաստ կու տայ և տէր—բային ալ կ'որոշէ, ակնարկելով անշուշտ Հերովդէսին: Բագրատունի սակայն, հակառակ բոլոր յիշեալ ձեռագիրներուն հայցական հոլովին, պարզապէս Յովնանեւ զրաժ է սրբազրեւով ըստ բնագրին:

25. — Յոյն հին ձեռագիրները երկու ընթերցում կը ներկայացնեն մեզի.

ա. «Ἐγένετο οὖν ζήτης... μετὰ Ἰουδαίου...» = «Էւ եղեւ խնդիր... ընդ Հրէի...»: Այս ընթերցումը կը նախընտրեն

հրատարակիչները և ասոր համաձայն է նաեւ մերինը:

բ. Ընթերցումն է. «...μετὰ Ἰουδαίων» = «ընդ Հրէից» — յոգ.: Այսպէս ի միջի այլոց նաեւ Վուլկաթա:

Արդ դիտողութեան արժանի է որ հոս Merk, գուցէ առանց անդադադառնալու, հակառակ Ձօհրապի բոլոր օրինակներուն, Նանայի և մեր միւս ձեռագիրներուն միաձայն վկայութեան՝ որ «ընդ Հրէի» ունին, հայերէնին կը վերագրէ «ընդ Հրէից» ձեւը իր տարբերակներու բաժնին մէջ «Ἰουδαίων» ունեցող ձեռագիրներու շարքին նշանակելով հայերէնն (= ar) ալ: Միայն Ոսկանեան տպագրութեան մէջ «ընդ Հրէից» ձեւին կը հանդիպին ինչ որ անկասկած լատին Վուլկաթայի ազդեցութենէն է, նման ուրիշ կէտերու:

27. — Յոյն գրեթէ բոլոր արժէքաւոր ձեռագիրները ունին «Ὁ δὲ δύνανται ἀνθρῶπος λαμβάνειν οὐδὲν, ἐὰν μὴ ἢ δεδωμένον αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ» = «Ոչ կարէ մարդ առնուլ (եւ) ոչինչ, եթէ ոչ իցէ տուեալ նմա յերկրից». մինչդեռ հայը այս նախադասութեան սկիզբը և վերջը՝ երկու բառ կ'աւելցնէ « ոչ կարէ մարդ առնուլ յանձնէ... տուեալ նմա յերկրից ի վերադաս »:

Մեր «յանձնէ» յաւելումն ունին նաեւ Տատիանոս, Ասորի Բէշիթթան, Նանա և ուրիշ ձեռագիրներ. մինչդեռ «ի վերադաս»-ը արդարացին տարբերակի չհանդիպեցանք՝ բացի Նանայինէն, որուն սակայն հարազատութիւնը երբեմն՝ ինչպէս հոս՝ տեսակին մէջ միակ ըլլալուն համար տարակուսական կը թուի և կասկած մը կ'արթնցնէ մեզի թէ ասորերէնէն թարգմանող հայը Նանայի մեկնելի բացատրութիւնները՝ զրաժ ըլլայ շատ անգամ ըստ հայ թարգմանութեան և ոչ ըստ ասորիին՝ ինչպէս էր Նանայի բնագրին մէջ:

1. Հայերէնի լեզուական տեսակէտով կ'արժէ հոս նշանակել որ այս Գ. զլխուն 19դ համարին մէջ Նանայի թեագրիմ (Անդ. էջ 65 ծանօթ. թիւ 2), Մըքէի, ՂԴ գրչագրին և ուրիշներու (տե՛ս Ձօհրապ) բով կը

հանդիպին հետեւեալ ձեւին. «զի լոյս եկն յաշխարհ, և սիրեաց մարդիկ...» փոխանակ «սիրեցին մարդիկ» յոգ. ի ձեւին. անշուշտ մարդիկ—ը հաւաքական ձեւ նկատելով՝ եզակի ձեւով, ըստ այնմ ալ բայը եզակի դրեւ են:

28. — Ուրիշ չնչին յաւելումն մ'է նաեւ հայերէնի «Դուք ձեզնի վկայէք ինձ. զի ասացի ձեզ» բացատրութեան վերջին «ձեզ»-ը՝ որուն կը հանդիպին, առհասարակ հայ ձեռագիրներու բով, բայց յոյն օրինակները, ի բաց առեալ քանի մը յետին դարերու գրչագիրներ, չունին զայն. նոյնպէս Նանայի բով ալ զանց եղած է այդ «ձեզ»-ը:

29. — Փորը յաւելումն մ'է նաեւ, առանց ո՛ր և է բնագրական հետքի. «Որ ունի հարսն, նա է փեսայ» նախադասութեան նա զերանունը: Նման յաւելումներ թէպէտ հակառակ չեն բնագրի իմաստին և կը պարունակուին անոր մէջ, բայց ոչ ալ ստիպողական էին իբրեւ հայերէնի պահանջ: Հաւանաբար կ'ենթադրեն յոյն կամ ասորի մեզի անձանթ ձեռագրի օրինակ մը, քանի որ մեր թարգմանիչները խղճամիտ են բնագրին նկատմամբ, մանաւանդ նախականոն նման գրքերու մէջ:

31-32. — ա. Դիտելի է նախ, պարզապէս շփոթութեանց առջեւ առնելու համար, որ Ձօհրապի և Բագրատունի տպագրութեանց մէջ այս երկու համարներու բաժանումը համաձայն չէ յոյն և լատին հրատարակութեանց. անոնք 31 համարը այսպէս կը գնեն. «Որ ի վերուստ¹ գայ, ի վերոյ² է քան զամենայն. որ յերկրէ աստի՛ է, յերկրէ է և յերկրէ խօսի». մինչդեռ Յոյնին և Վուլկաթայի օրինակները, որոնց համաձայն են հոս Ոսկան և Միսիթար Աբրահայր, Աւետարանի յիշեալ խօսքերը դեռ կը շարունակեն՝ աւելցնելով հետեւեալը «ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος ἐπάνω πάντων ἐστίν. = Qui de caelo venit, super omnes est = Որ յերկնիցն գայ, ի վերոյ է քան զամենայն»: Ձօհրապեան տպագրութեան այս անհա-

մաձայնութիւնը սակայն անուշադրութեան արդիւնը չի տեսնուիր. ընդհակառակն դիտումով եղած կը թուի՝ պահպանելու համար իմաստին ներքին կապը. ստուգիւ այս տեսակէտով «Որ յերկնիցն գայ» բառերէն անբաժան է անոնց անմիջապէս յաջորդող «զոր ինչ ետես և զոր լուաւ, վկայէ...» բացատրութիւնը: Հետեւեալը այս բանն աւելի կը բացայայտէ:

բ. Merk, Nestle և Vigouroux իրենց նախընտրած գրչագիրներուն համաձայն³, այս համարին մէջ երկու տեղ կը գնեն «ἐπάνω πάντων ἐστίν» = ի վերոյ է քան զամենայն» բացատրութիւնը. նախ սկիզբը. «Ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος = Որ ի վերադաս գայ» բառերէն վերջ, յետոյ աւելնէ վերջը «ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος = Որ յերկնիցն գայ» բացատրութենէն վերջ: Հայ օրինակները առաջին «ի վերոյ է քան զամենայն»-ը ունին, մինչդեռ երկրորդը զանց կ'ընեն՝ համաձայն յոյն քանի մը հնագոյն և ընտիր գրչագիրներու ինչպէս են Սինէականը, D (Ձ. դար) և ուրիշներ: Նոյնպէս նաեւ յիշեալ յոյն ընթերցման τοῦτο-ն զանց կ'ընեն. փոխանակ ըսելու «զայն վկայէ» ըստ յոյնին τοῦτο μαρτυρεῖ-ին: Lagrange ալ, նման մեր հայ թարգմանիչին, այս վերջիններուն կը հետեւի՝ տալով իր նախընտրութեան պատճառները նկատմամբ այս ձեռագիրներուն⁴: Նանայի օրինակն ալ նոյնպէս համաձայն է մերինին⁵:

34. — «Զի ոչ եթէ չափով տայ Աստուած զհոգին»: Յոյն լուազոյն գրչագիրներու մէջ չկայ Θεός = Աստուած: Նա հոս ալ համաձայն է մերինին:

* * *

Յովհաննու Աւետարանի Հայ թարգմա-

1. «ի վերոյն» ըստ Նանայի թարգմանութեան. Անդ. 72.
2. Կամ «ի վեր» ըստ Մըքէի գրչագրի օրինակին.
3. Յիշեալ հրատարակիչները չեն նշանակել հոս բացայայտ կերպով այդ գրչագիրներու անունները.
4. «Tischendorf écrit, avec de bonnes autorités (N D, le groupe Ferrar, plusieurs latt. sah...)

ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος³² ὁ ἐώρακεν καὶ ἤκουσεν μαρτυρεῖ, c'est-à-dire qu'il omet ἐπάνω πάντων ἐστίν et τοῦτο. Le texte est beaucoup plus satisfaisant; on objecte qu'on a corrigé pour éviter une répétition, mais l'œil a pu se porter du second ἐρχόμενος au premier» Lagr. էջ 97.
5. Անդ. էջ 73:

նույն տարեբերակներու մեր տուած ներկայ նմոյշը բնականաբար ընթերցողին մտքին մէջ պիտի արթնցնէ հարցը՝ թէ ինչ ծագում և ձեռագրական ինչ հիմ ունին անոնք, և աւելի խորն երթալով՝ որոնք են բնագիր օրինակները որոնց վրայ կատարած են մեր սուրբ Նախնիք Նոր կտակարանի հայերէն թարգմանութիւնը:

Մեծ և հիմնական այս հարցը մասամբ արդէն շեշտուած է «Բագմավէպ»ի ներկայ թուին մէջ, ինչպէս և նախապէս, թէեւ ոչ բոլորովին լուծուած, և մենք չենք կարող անով զբաղիլ հոս, որ յատուկ և շատ ընդարձակ ուսումնասիրութեան կը կարօտի: Սակայն, իբրեւ հետեւանք մեր մասնակի աշխատութեան՝ համառօտիւ

զիտել կու տանք որ Յովհաննու Աւետարանի հայ թարգմանութիւնը չէ կարելի նկատել մէկ կամ երկու յոյն ձեռագիրներու վրայէն եղած աշխատութիւն մը, այլ անիկա շատ աւելի օրինակներ և տարբերակներ կ'ենթադրէ, ըլլայ յոյն, ըլլայ ասորի, թէ՛ Աւետարանի և թէ՛ Սուրբ Հարց և եկեղեցական հին գրիչներու (ինչպէս Տատիանոս, Երանոս), զորս ամբողջ աչքի առջեւ ունեցեր է հայ թարգմանիչը և շատ մը ընթերցուածներու մէջէն լաւագոյնը ջանալով ընտրել, կատարած է իր թարգմանութիւնը: Այս ենթադրութիւնը բաւարար լուծում մը կու տայ Յովհաննու հայ թարգմանութեան զանազանեալ և երբեմն նաեւ եզակի տարբերակներուն:

Հ. ԱՅՈՒՆԱՍ Բ.

Հայկական Գրչագիրք

Մանգր. Ս. Ղազարու

ՓԵՍՍՅ ԵՒ ՀԱՐՍՆ ԵՐԳՈՅ ԵՐԳՈՅՆ

24. — Գիրք Սողոմոնի. Թ. 376, գր. յետ 1260ի

L'EPOUX ET L'EPOUSE du «Canticum Canticorum»

Livres de Salomon, N. 376, après l'an 1260

ԵՒՍԵԲԻՈՍԻ ԵՄԵՍԱՑԻՈՑ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՐԱԾՈՑ

ԱՐԻՆ ԵՐ առաջ յօդուածաշարքով մը ուսումնասիրութիւն մը կատարեցի «Բագմավէպ»ի մէջ¹ Վանքիս Զեռագրատան Թ. 873 ձեռագրին մէջ պարունակուած Արարածոց մկիկոսրեան մը վրայ, տալով թէ մեկնութեան և թէ հեղինակին մասին բաւական ծանօթութիւններ, զորս կը ստիպուիմ այստեղ կրկնել ամփոփելով Աստուածաշունչի թարգմանութեան 1500ամեակի առթիւ՝ ստորեւ հրատարակուած հատուածը ծանօթացնելու համար:

Արդ 873 թիւ ձեռագիրը ուրիշ մեկնողական աշխատութիւններու հետ կը պարունակէ նաեւ Արարածոց մեկնութիւն մը, իբրեւ հեղինակ ցոյց տալով Ս. Կիւրեղ Աղեքսանդրացին:

Ծանօթ ըլլալով Ս. Կիւրեղի նոյնանուն ուրիշ մէկ մեկնութեան «Գեղեցիկ մեկնութիւն» անունով՝ մաքիս մէջ կասկածներ արթնցան փնտռելու իրական հեղինակը, մանաւանդ որ ոճը և լեզուն բոլորովին տարբեր էր Ս. Կիւրեղէն և յետոյ երկու մեկնութիւն նոյն անձին ընծայելն աւելորդ էր:

Փորձութիւն ունեցայ սկիզբները զայն մեր Եզնիկին համարիլ, քանի որ ըստ աւանդութեան այդպիսի աշխատանք մը կատարած էր, մանաւանդ հրապուրուած լեզուին և իմաստներուն գեղեցկութենէն, այնուհանդերձ զանիկա գէթ թարգմանիչն համարելու կարծիքէն չեմ հրաժարած:

Բոլորովին անակնկալ մ'եկաւ փարատելու կասկածներս և անորոշութիւններս. տարօրինակ

զուգահեռութեամբ նոյն ձեռագիրը պիտի ըլլար գաղտնիքի բանալին:

Թիւ 873 ձեռագիրը կը պարունակէր իր վերջերը Ղեւտական գրքին չղծայ մը՝ կազմուած Յոյն և Ասորի սուրբ Հայրերէն. պարզապէս զայն պարզ հետաքրքրութեամբ՝ հանդիպեցայ այնպիսի սողերու՝ որոնք ինծի շատ ընտանի երեւցան, ու «Եւսեբիոս Եմեսացոց Եպիսկոպոսի» անունով առաջ կը բերուէին: Վէց կտոր էին, ու գիւրին եղաւ բաղդատուութեամբ երեւան հանել բառ առ բառ նոյնութիւնը երկու հատուածներուն: Նոր ճամբան գտնուած էր. Յոյն և Լատին չղծաներու ժողովածոներն ալ ուրիշ նմոյշներ ունէին Եւսեբիոսի անունով՝ ինչ որ մեր ձեռագիրը Ս. Կիւրեղի կը համարէր. այսպէս ամէն կասկած և անորոշութիւն փարատած թուեցաւ: Բայց ինչո՞ւ մեր ձեռագիրը զայն Ս. Կիւրեղի կ'ընծայէր. միթէ օրինակողի սխալ է: — Թերեւս. բայց իմ կարծիքովս ուրիշ կարեւոր պատճառ մը կայ:

Եւսեբիոս Եմեսացին Դ. դարուն ծաղկած՝ կը պատկանէր Անտիոքեան Դպրոցին, շատ զարգացած և իմաստուն անձնաւորութիւն մը. մեծ գեր ունեցած է Արեւմտեան խնդիրներուն մէջ, մանեւ Սարգիս շարքերը՝ բայց չափաւորականներու մէջ. որով Եկեղեցիէն իբրեւ Կիսարիոս

1. 1923, էջ 225-8, 353-7. — 1924, 4-5, 65-7, 225-7